

VELENCÉTŐL DUBROVNIKIG

Köszöntő kötet Vig István tiszteletére

SZERKESZTETTE

Dudás Mária, Dudás Előd

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2018

SZAKMAI LEKTOROK
Lukács István
Nyomárkay István

TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztők

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-284-966-9

Tartalom

NYOMÁRKAY ISTVÁN

Vig István professzor úr születésnapjára 9

BAŃCZEROWSKI JANUSZ

Az ekvivalencia fogalma a fordításban.....13

DUDÁS ELŐD

A múlt idők használata Antun Vramec *Kronika* című művében.....21

DUDÁS MÁRIA

Lógó orral búsul a magyar.....31

DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA

A *disznó* fogalma a lengyel nyelvben a frazeológiai kapcsolatok tükrében.....39

FEDOSZOV OLEG

Венгерские сравнительные обороты *kevés (vagy), mint x* в чешско-русской конфронтации.....55

GYIVICSÁN ANNA

Tradícia starozákonných žalmov a evanjelickej kultúry v slovenskej poézii.....63

HEÉ VERONIKA

Az operaszövegek fordítása.....75

JAKOVLJEVIĆ DRAGAN

Културолошко-идентитетске рефлексije у делима савремених српских писаца у Мађарској и Румунији.....87

- JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA**
Cienka błona między faktem a wyobrażeniem, czyli o strategiach narracyjnych Ziemowita Szczerka w kontekście poetyki dziennikarstwa *gonzo*.....105
- JANURIK SZABOLCS**
Az új angol kölcsönszavak szótári rögzítésének kérdései a mai magyar és orosz lexikográfiában.....119
- JÁSZAY LÁSZLÓ**
Gondolatok a grammatikai kategorizálás problematikus kérdéseiről (az orosz főnév).....133
- LUKÁCS ISTVÁN, KÁLECZ-SIMON ORSOLYA**
Az illír mozgalom magyar és horvát tudományos reprezentációjának mérlege.....143
- MENYHÁRT KRISZTINA**
Vallásosság és vallásgyakorlás Bulgáriában a kora újkori útleírások tükrében.....157
- МИХАЈЛОВ КАМЕН**
Версията на Павел. Правилата на светия апостол, превърнали се в православен канон.....171
- PÁTRÓVICS PÉTER**
Lengyel-cseh bosszúságok - germán örömök „összefésült gondolatok” a lengyel *pepik* szó kapcsán.....185
- PAVIČIĆ MLADEN**
A nemtelenség labirintusában.....193
- RÁDULY ZSUZSANNA**
A magyar nyelv olasz eredetű eponimái.....203

RÁGYANSZKI György	
A muravidéki szlovén lexikográfia újabb eredményei.....	213
URKOM ALEKSANDER	
Frazeologija u leksikografiji. Frazeologizmi kao sastavni elementi u značajnijim rečnicima mađarsko–srpske leksikografije.....	225
VARGA ÉVA KATALIN	
Jelentésátvitelek vizsgálata a Verancsics-szótár anatómiai neveiben.....	241
ZOLTÁN ANDRÁS	
A fog segédige szláv párhuzamai.....	251
ZSILÁK MÁRIA	
Olasz és német kőfaragók emlékei egy magyarországi szlovák településen, Tardoson.....	265

Olasz és német kőfaragók emlékei egy magyarországi szlovák településen, Tardoson

ZSILÁK MÁRIA

Tardos (Tardosbánya) első említése 1217-ből datálódik, a középkori oklevélben *turdos* formában fordul elő. Kiss Lajos véleménye szerint a helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Alapja a Turdi 'megállt, megmaradt' jelentésű török név, amelyet a magyar nyelv -s képzővel toldott meg. Kiss Lajos azonban szláv nyelvekből is hoz személy és családnév párhuzamokat: a csehből *Tordiš*, oroszból a *Тёрдышеѳ* formát. Bővebben adatul helynév párhuzamokat: *Tardoskedd* (szlovák megfelelője *Tvrdošín*)¹, *Tiszatardos*, *Torda*, *Tordas*, *Turdossin* (KISS 1980: 631). A szláv párhuzamok említését indokolják a térszíni formák nevei is, pl. a *Gerecse* hegységé, a Tardos határában található *Gorba* hegyé (KISS 1980: 237), de a *Vértes* hegység szlovák párhuzama a Nyitra megyei *Ščitáre*, amelynek jelentése u.a. (m. *Csitári* hegyek) is ide sorolható.

Jelen írás nem követi Tardos törtnetét a középkortól napjainkig, a lakosság többségét alkotó szlovákság, valamint a német és olasz kőfaragó mesterek letelepedésére és a ma fellelhető ill. írásban is megörökített emlékeikre fókuszál.

A szlovákság betelepődése az 1725. esztendőttől történik, ekkor népesíti be szlovák jobbágyaival az esztergomi primás az egyházmegye törökök kiűzése után elnéptelenedett délebbi birtokát.² A levéltári adatokban szereplő családnevek – *Valkaski*, *Radobiczki*, *Radosiczki*, *Radosovszki*, *Visnyovszki* – Bars,

1 Tardosbánya testvérvárosa. Az 1946–48-as csehszlovák–magyar lakosságcsere kapcsán több tardosi szlovák család települt át Tardoskeddre.

2 Az Esztergomi primási levéltár protokollata Y-t idézi Fügedi Erik (vö. FÜGEDI Erik: Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Slowaken im 18. Jh. auf dem Gebiet das heutigen Ungarn. *Studia Slavica* 11 (1965) 289–329).

Nyitra, Trencsén megyei származásra utalnak, azonban ennek ellentmond a helyi nyelvjárás jellege. A lakosság megélhetésének forrását a földművelésen kívül a bányaművelés (a helybeli vörösmárvány bányászása ill. a környékbeli szénbányákban való elhelyezkedés) és a tipikus hegyi foglalkozás, a mészegetés biztosította (FÜGEDI-GREGOR-KIRÁLY 1993: 75, 180).

A helyi szlovák nyelvjárás jellegét Jozef Štolc írja le komplexen elsőként, aki középnyitrai és alsóbarsi altípusok keverékéként határozza meg. Továbbá a történelmi Veszprém megye területén fekvő Súr dialektusával rokonítja (ŠTOLC 1949: 201). E megállapítás későbbi megerősítésére vagy cáfolatára nem nyílt lehetőség, mivel a cseh-szlovák-magyar lakosságcsere következtében Súr szlovák ajkú lakossága oly mértékben megfogyatkozott, hogy a szlovák nyelv kommunikációs alkalom híján kihalt (ŽILÁKOVÁ 1986: 21).

Maguk a tardosiak napjainkban úgy tartják, hogy a közeli véterszőlősi szlovákok nyelvjárása közel áll az övékéhez, míg a Vértes-Gerecse térségében fekvő Bánhida szlovákjainak nyelve kevésbé érthető számukra. Dialektológusok vizsgálata ezt a szubjektív tapasztalatot változatlanul nem támaszthatja alá tudományos alapon.³ Štolc megállapításai nem veszítették el érvényüket: véleménye szerint a véterszőlősiek nyelvjárását a Felsőnyitrai nyelvjárások alcsoportjának, a Topolcsányi járás nyugati részében élő dialektusok jellegzetes jegyei jellemzik. A bánhidai pedig a Kiskárpátok mögötti térség ill. a nyitrai nyelvjárás alcsoportok keverékéből alakult ki (ŠTOLC 1949: 195–201, 203–207).

Életmód, gazdasági kapcsolatok, vallási hovatartozás, kulturális elemek mentén azonban rokonítható a három település. Etnikai összetételüket illetően mindháromban német anyanyelvű lakosság is letelepedett. Tardosra a németek ugyancsak a 18. században érkeztek.

Varga Rózsa tardosi népdalgyűjteményét falutörténeti áttekintés zárja, amelyben a következő adatokkal szolgál a he-

³ A MSZKI Néprajzi tábora 2017. június 19–23 között dolgozott a térségben – a tardosi adatközlők szóbeli értékelése.

lyi német mesterekről: *Georg Raphael Donner* műépítész is a bánya egyik bérlője volt, az ő társbérlője pedig *Thomas Hilger deutsch-altenburgi kőfaragó*. Valószínűleg Donner korábbi munkakapcsolatai révén több német kőfaragó telepedett le Tardoson. A kötet megjelenésekor (2000) még éltek német kőfaragó családok leszármazottai a településben: *Schenk, Fiederma*n nevéek. Varga Rózsa említést tesz arról is, hogy a 18–19. századból több német feliratú sírkő maradt fenn a temetőben (VARGA 2000: 357–358). 2017 nyarán találtunk még több német nevet a sírköveken, amelyeken a sírfeliratok már magyar nyelvűek voltak. Egyetlen német feliratú sírkő azonban máig megőrződött.

Ami az olasz kőfaragókat illeti, Magyarországon már a reneszánsz idején történik róluk említés. A tardosi bányákban azonban a 19. században jelentek meg, erről anyakönyvi bejegyzések tanúskodnak: az első olasz nevű bejegyzett 1857-

ben *Micheletto Joannes*. Majd őt követik 1881-ben *Compassi Henrik*, 1882-ben *Michelutti Lajos*, 1891-ben *Sachetti Antal*. Varga Rózsa könyvének kiadásakor még éltek *Sachetti*, *Venutti* és *Paganini* leszármazottak (VARGA 2000: 358). Júniusi ottjár-tunkkor a temetőben már csak két olasz leszármazott nevével találkoztunk a sírköveken, egy *Venuttival* és egy *Paganinival*.

A márvány bányászása kézi erővel történt az 1952-es gépesítésig. A márványtömbök feldolgozásához nagy összhangra volt szükség, ebből fakadóan munkadalok/munkarigmusok születtek.⁴ Ezeket a bányaművelés gépesítéséig rendszeresen, egyes munkafázisokban az 1970-es évekig alkalmazták. Egyetlen 80 éven felüli szlovák bányamunkást tudott megszólaltatni egyik néprajzkutató kollegánk, aki még aktív éveiben dolgozott hagyományos kézi módszerrel. A munka fázisait, a munkadalokkal/munkarigmusokkal együtt, amelyeket Békefi Antal tanulmányban (1978) örökített meg, csupán kisfilmen⁵ láthattuk. A munkadalok/ munkarigmusok halandzsa

4 Békefi Antal magyarázatban közli, hogy a *munkarigmus* terminust lektora Sárosi Bálint ajánlotta a szövegek megjelölésére, mivel nem mutatnak szabályos dalformát, a mindenkori munkakörülményekhez igazodva improvizatív jellegűek.

5 Kósa Ferenc: A felénekel szikla.

3.

Haj-ho, lenho tre-sa, ho-re tre-sa, tre-sa daj-sa,
tressá, hore tre-sa, tre-sa ba-ňa
nes-tra raj-sa, Huj-sá tres-si Űt az ó-ra,
tre-sa daj-sa ne-mo-taj-sa, hoj-si za-bi-ho!
in-du-ló-ra Most megy jól! Len-ho Re-zi
fel a ló-ra, Itt az ó-ra! huzd meg jól! dajme ho
tres-sa len- ho tres-sa ho-ra huz-za
né-zi tres-sa   len-ho tres-sa
          len ho tres-sa tres-sa
ho ra tres sa, Hej, A-ča Kö-pö-ňár,
daj-sa húz-za, daj-sa tre-sa! Kö- pö- ñár,
                          ho-re-sa
Chy-ti-li Kö-pö-ňár Dvasat!
daj-sa   Kö-pö-ňár Kos-si!
Kö-pö-ňár   Kö-pö-ňár

4.

Ti-la-lo, ma-nu-ti-ra, ho-ra-ti-ra!
Tirrho, nei-sa-ti-ra,
ti-la-ló-ra, in-du-ló-ra! torony-ó-ra
Űt az ó-ra, vek-ker-ó-ra, vek-ker-ó-ra,
ti-ri-lo ko-ngo len-ho Ho-ra-si-la
a-rany-ó-ra ti-ri-lo len-ho, u-bi-ho
ha-jó ri-ma ne-mo taj sa nes-ta-raj-sa
ho-ra si-la i-na-re-ma ne-mo taj-sa,
ne mo taj sa Dvadsat!
fel a ló-ra, itt az ó-ra!

Nem minden munkadalt/rigmust jegyzett le Békefi Antal. Egyiknek csak a kezdő szavait idézi: *Tilalo-tirrho... Tilaróla, tiriló* – azzal a megjegyzéssel, hogy másutt is ismerik, pl. a balatonalmádi kvarchomok-bányászok is dolgoztak ütemére.

Összegzésül

Aki ismeri a munkadal fogalmát, leginkább a volgai hajóvontatók *Eej uchnyem...* kezdetű énekére asszociál. Mint a fentiekből kitetszik, Magyarországon is ismertek voltak hasonló munkarigmusok, elterjedtségük nagyobb földrajzi területet

érint. A magyarországi szlovákoknál Gyivicsán Anna jegyzett le 1979-ben Galgagyörkön a kender feldolgozásához kapcsolódó szöveget, amit archaikus rituálé részének, és mint ilyet, kuriózumnak tart:

Oh, svatá konopja – či si veľa vitrpela!
Seju ľa, trhajú ľa, močia ľa, sušia ľa,
tlčú ľa, trepú ľa, mejú ľa, češú ľa, pradú ľa,
a potom šijú ľa,...
Oh, svatá konopja, či si veľa vitrpela!

Említést tesz még arról, hogy hasonló, 93 soros szöveg Dunae gyházán is fennmaradt, amely inkább ritmikus prózának hat. Refrénje: Ó, presvatá konopa, čoveľa vitrpí (DIVICSA-NOVÁ/GYIVICSÁN 1996: 33, 65).

Saját gyűtésemből Huszár Zsófia dédanyám munkarigmusát idézhetem, amelyet vajköpüléskor mormolt:

Huri-buri, maslo hrudi,
a cmáricku za ľižičku!
(ŽILÁKOVÁ 2009: 426)

A tardosi márványbányászok munkarigmusai részint abban különböznek más szlovák településekben lejegyzettektől, hogy ez utóbbiak mezőgazdasági munkához, a paraszti élet mindennapjaihoz kötődnek. A tardosiak ipari munka részei (voltak), emellett többnyelvű elemekből álló szövegek.

BIBLIOGRÁFIA

- BÉKEFI Antal, 1978: A kőfejtők dallamos munkarigmusai és jelzőkiálltásai. *Ethnographia* 89/388–403.
- DIVICSA-NOVÁ Anna/GYIVICSÁN Anna (hlav. red./főszerk.), 1996: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku/A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Békésska Čaba/Békéscsaba: VÚSM /MSZKI.